

Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi

Klasik Türk Edebiyatı Özel Sayısı

Journal of Academic Language and Literature

(Cilt/Volume: 6, Sayı/Issue: 3, Ekim/October 2022)

Ayşegül EKİCİ

Dr., Milli Eğitim Bakanlığı
aysegulaytekinekici@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-7661-0994>

**Edirneli Nazmî Dîvânı'nı Tezkireler Işığında
Okumak: Bir Sanatçının Üslup
Değerlendirmelerinden Sahile Vuran İnciler**

*Reading The Divan of Edirneli Nazmi in the Light of Tazkiras:
Pearls Washed Ashore from an Artist's Stylistic Evaluations*

Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received: 26.08.2022

Kabul Tarihi/Accepted: 25.10.2022

Yayın Tarihi/Published: 30.10.2022

Atıf/Citation

Ekici, A. (2022). Edirneli Nazmî Dîvânı'nı Tezkireler Işığında Okumak: Bir Sanatçının Üslup Değerlendirmelerinden Sahile Vuran İnciler. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 6(3), 160-191.

<https://doi.org/10.34083/akaded.1167116>

Ekici, A. (2022). Reading The Divan of Edirneli Nazmi in the Light of Tazkiras: Pearls Washed Ashore from an Artist's Stylistic Evaluations *Journal of Academic Language and Literature*, 6(3), 160-191. <https://doi.org/10.34083/akaded.1167116>

Bu makale iThenticate programıyla taranmıştır.
This article was checked by iThenticate.

Bu makale Creative Commons [Atf-GayriTicari-AynıLisanslaPaylaş 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/) (CC BY-NC-SA 4.0)
Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.

Öz

Şairler ilâhî bir kudretle şiir söyleme yetisine sahip olup günlük konuşma dilinin söz dağarcığı onlar için kifayetsiz kalmaktadır. Böyle bir durumda sanatçı, duygu dünyasını karşılayacak yeni kelimeler türetemeyeceği için var olan kelimelere yeni anlamlar yükleme yoluna gider. Geniş hayalleri ve derin duyguları onu bu yola sevk eder. İşte bu serüvendeki farkındalık noktasında her sanatçı kendi üslubunu oluşturur. Terry Eagleton'un ifadesiyle bir yazı parçasının yüzeyi gizli derinliklerinin itaatkâr yansımından başka bir şey değildir. Modern dünyada üslup değerlendirmeleriyle alakalı dil bilimsel metotlar denenmekle beraber gelenekten de istifade edilmesi gerekmektedir. Tezkireler, çok sayıda Osmanlı Dönemi şairlerinin biyografisini sunarken sanatçının dili nasıl kullanması gerektiği konusunda ipuçları sunar. Üslupla ilgili bu değerlendirmelerde ise ortak bir terminolojinin kullanıldığı dikkat çekicidir. Tezkirelerdeki bu terminoloji ışığında bir sanat eserine nasıl bakılması gerektiği ve eserin nasıl yazılması gerektiği konusundaki düşüncelere sahip olmak mümkündür. *Edirneli Nazmî Dîvânı* hem birçok türü barındırması hem de şiir sayısı bakımından oldukça dikkat çekici bir eserdir. Çalışmamızın amacı XVI. yüzyıl şairlerinden *Edirneli Nazmî Dîvânı*'nı tezkireler ışığında okuyarak geleneksel terimlerle üslup bilgisinin çalışılabileceğini göstermektir. Üç bölümden oluşan çalışmamızın ilk bölümünde; tezkirelerdeki poetik terimlerden yola çıkarak Edirneli Nazmî'nin üslup değerlendirmeleri tespit edilmiştir. Bu bölümde Dîvân içinde yer alan *Arz-ı Hâl-i Be-Pâdişâh* isimli mesnevî sebep-i te'lif bölümünden dolayı konu dahilinde ayrıca incelenmiştir. İkinci bölümde, ilk bölümden hareketle şairin poetikası ortaya konmuştur. Son bölümde ise şairin poetikasıyla eserinin ne kadar örtüşüp örtüşmediği konusunda karşılaştırma metoduna gidilerek çıkarımlarda bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk edebiyatı, tezkire, üslup, poetika, Edirneli Nazmî, Dîvân.

Abstract

Poets have the ability to recite poetry with a divine power, and the vocabulary of the daily spoken language is insufficient for them. In this case, the artist tries to ascribe new meanings to existing words since they cannot derive new words to meet their emotional world. Their broad dreams and deep feelings lead them to this path. At this point of awareness, each artist forms their own style. According to Terry Eagleton, the surface of a piece of writing is nothing but the obedient reflection of its hidden depths. In the modern world, it is necessary to benefit from tradition as well as trying linguistic methods related to stylistic evaluations. Tazkiras, while presenting the biographies of many Ottoman poets, offer clues about how artists should use language. It is significant that a common terminology is used in these evaluations. In the light of this terminology, it is possible to hold an opinion on how to look at a work of art and how it should be written. Divan of Edirneli Nazmi is a remarkable work in terms of both hosting many genres and the number of poems. The aim of our study is to show that stylistic knowledge can be studied in traditional terms by reading the Divan of Edirneli Nazmi, one of the sixteenth century poets, in the light of tazkiras. In the first

chapter of our study, the stylistic evaluations of Edirneli Nazmi were determined based on the poetic terms in the tazkiras. The masnavi titled *Arz-ı Hâl-i Be-Pâdişâh* has also been examined within the scope of the subject. In chapter two, the poetics of the poet is revealed based on chapter one. In the last chapter, inferences were made by using the comparison method about how much the poet's poetics and her work overlap.

Keywords: Classical Turkish Literature, tazkira, style, poetics, Edirneli Nazmi, Divan

Giriş

İnsanoğlu var olduğu günden itibaren türleriyle ortak duygulara sahip olup psişik bir yapıya sahiptir. Kendini ifade etme yolları arayışında ise şiir aşk, sevgi, hasret ve gurbet gibi ortak temalarla evrensellik gösterir. Dünyanın hangi bölgesinde olursanız olun insanın tabiatındaki bu duyguların sadece ifade ediliş biçimleri farklıdır. Bazıları günlük konuşma dilini kullanırken bazıları yetileri doğrultusunda daha üst bir dili tercih eder ve bu da sanat olgusunu beraberinde getirir.

Dil kullanımlarında üst düzeydeki dil nedir? Edebî metinlerde dilin illaki mecazlı mı olması gerekir? Soruları tartışılan konulardan olmuştur. Her edebiyat devri aslında kendi sanat anlayışını ortaya koymuştur. Divan Edebiyatı'nın başlangıcından 19. yüzyıla kadar gelişim, duraklama ve Horata'nın (2015) ifade ettiği üzere "...kendi içinde büyük isimler yetiştiremeyen Klasik edebiyatın *Geç Dönemi*" (s. 190). Hatta Servet-i Fünûn'a kadar bütün devirlerin sanat anlayışı yanında üslup arayışlarının sonuçları farklılık gösterir.

Hiçbir sanat eseri ve sanatçısı döneminden bağımsız düşünülemez. Her çağ kendi sanatını meydana getirir ve sanatçısını yetiştirir. "Radikal sonuçlar doğurup kendi zamanı içinde ses getiren değişimler her devrin kendi dinamikleriyle yenilenerek modernleşmiştir. Klasik edebiyatta değişerek yenilenme oldukça yavaş da olsa devirden devire bir süreklilik arz eder. Süreklilik ise geleneğin oluşumunda bellek-yinelenme-evrensel değişmezler-aslına uygun biçimde yeniden üretme gibi devingen bir yapı taşı olmuştur" (Öztekin, 2016, s. 75).

Her devirde farklı üslup terimleriyle karşılaşmak mümkündür. Sese önem veren ve anlamın daha arka planda olduğu açık bir söyleyişe dayanan *klasik üslup*; nesir diline yaklaşan ve konuşma diline ait özellikler taşıyan *folklorik üslup*; *hikemî üslup* ve *âşıkâne* üslup bunlardandır. Ayrıca 17. yüzyılda Anadolu sahasında görülmeye başlayan ve bedî özellik taşıyan *sebk-i hindî* önemli yer tutar. Bu üslupların birkaçının aynı devir içinde ayrı ayrı ya da iç içe geçmiş vaziyette kullanıldıkları da olmuştur.

Klasik Türk edebiyatı şairleri geleneğe bağlı olsalar da aynı geleneğin içerisinden farklı özellikler taşıyan, farklı tarz veya üslup oluşturan şairler de çıkmıştır. Farklı bir üslup ortaya koymuş ancak bu anlamdaki sanat anlayışının bir vesikası yoktur.

Bunlar yaşadıkları dönemde poetika yazmadıkları için daha sonraki yüzyıllarda her anlamda eleştirilmişlerdir. Bazı şairler bu anlamda şanssız olsalar da Roland Barthes (2015) eleştiri olgusu hakkında şunları belirtir:

“Hiç değilse bugün, yazarın yapıtının anlamını üstlenebileceğine ve bu anlamı kendisinin yasal olarak tanımlayabileceğine inanmaya eğilimliyiz genellikle; yapıtının ne anlama geldiğini kendisi açıklasın diye eleştirmenin ölmüş yazara, yaşamına, amaçlarının izlerine yönelttiği mantık dışı sorgulama bundan kaynaklanıyor: ne pahasına olursa olsun ölü ya da yedekleri: çağ, tür, sözlük kısacası yazara çağdaş olan her şey konuşturulmak isteniyor, bütün bunların düzdeğişmece yoluyla ölmüş yazarın kendi yaratımı üstündeki hakkını taşıdığı düşünülüyor. Dahası var: kendisini “nesnellikle” ele alabilmek için yazarın ölmesini beklememizi istiyorlar bizden garip bir tersine dönüşle, yapıtın sözlensel olduğu anda kesin bir olgu gibi ele alınması gerekiyor” (s. 81).

Eleştiri olgusunun nasıl olması gerektiği tartışmaları süregelmiştir. Fakat her ne durumda olursa olsun sanatçının eserinden bir sonuca ulaşılabileceği fikri hem Batı’da hem de Doğu’da ortak görüşlerdendir. Nesnellik ise her zaman ön plandadır.

Batı’da şiirle ilgili yorumlar Aristo’yla başlamıştır. Batı geleneğinde Aristoteles’ in *Poetika*’sı bu yöndeki çabaların ilk büyük örneği sayılır. Aristoteles trajedi ve destan türlerinin temel özelliklerini belirlerken bu bilgiye edebî yapıtların kendilerinin incelenmesi yoluyla ulaşmıştır. Poetikanın çifte hedefi de böyle tanımlanabilir: “Poetika, bir yandan edebiyatı açıklamaya çalışan herhangi bir başka disiplinin (felsefe, psikoloji, antropoloji vb.) yapıtlara uygulanmasından değil, edebiyatın kendi terimleriyle incelenmesinden türetilecektir” (Todorov, 2014, s. 17). Yine Todorov’un (2014) ifadesine göre “Edebiyat biliminin nesnesi, edebiyat değil edebiliktir- başka bir deyişle-belli bir edebî yapıtın işlemlerini sağlayan şeylerdir” (s. 17). Bu anlamda poetika, şairlerin şiir yazarken bağlı buldukları veya önemsedikleri şiirsel görüş ve kuralların bütünü olarak tanımlanabilir.

Üslup incelemeleri Aktaş’a (1993) göre dil bilimden çok edebiyat araştırmasına, edebiyat araştırmasından çok dil bilime yakın bir çalışma alanıdır. Tasvirî üslup incelemeleri de retorik ve belagatle başlamıştır. Belagat ve retorikte belli kurallar vardır eseri yazan bu kurallara göre yazar, eleştiren de yine bu kurallara göre eleştirir. Tasvirî üslup incelemesi sözlü ve yazılı ifadeyi hareket noktası alır. Belagat ve retorikte olduğu gibi konuşan ve yazan insanın uymak zorunda olduğu kurallar yoktur. Mutlak doğruya giden yolları gösteren kurallar ferdi sınırlardır. Öyleyse ifadede dile ait unsurlarla söylenmek istenen hususun ferdi zevk, anlayış ve gayeye göre birleştirilmesi söz konusudur (s. 71). Tekevvünî (oluşuma ait) üslup anlayışında ise bir yazarın ferdi özellikleri yanında bu özellikleri belirlemek yolunda sarf edilen gayretler de esastır. Yani metnin dışında çevresel koşullar ve farklı disiplinler de önemlidir (s. 137).

Üslup bilim; dil bilim çevresinde gruplaşan ilimlerle edebî tenkit arasında kalan bir sahadır. Üslup bilimde incelenen en küçük unsur, dilin en küçük ögesi olan sestir. Yine dil bilimin sınırları içinde kelime ve cümlelerin yapı ve şekilleri ile metin bilimleri ve türleri, metnin kurgusu ve metin dışı faktörler üslup bilimin inceleme konusunu oluşturur. Edebî figürlerle beraber edebî imgeler de bu kapsamda düşünülmektedir. Hatta duygu değerleri de bunlara eklenmektedir (Çoban, 2004, s. 87).

Aktaş'ın tasvirî üslup değerlendirmeleri şairin poetikasını belirlemede önemlidir. Çünkü yazarın eserinden yola çıkıp ortaya koyduğu bireysel farklılıkları tespit etmek onun şairlik değerini ortaya çıkaracaktır. Şairlerin “ne söyledikleri”yle beraber “nasıl söyledikleri”nin de büyük önemi vardır. Dîvân şairlerinin birinci amacı sözü “güzel söylemek”, ikinci amaçları ise başkalarından “daha güzel söylemek”tir. Bu nedenle, aynı duygu ve düşünceyi dile getiren, aynı mazmunları, aynı klişeleşmiş mecazları kullanan şairleri birbirinden ayıran, onların özgün yönlerini ortaya çıkaran şüphesiz onların söz konusu güzellikleri yaratırken “nasıl söyledikleri”dir, yani “kendilerine özgü anlatış ve söyleyiş biçimleri, üsluplarıdır” (Dilçin, 2003, s. 8).

Hamilik geleneğinin taşıyıcısı ve aynı zamanda sanattan anlayan bir üst otoriteye şairin sanatını beğendirme noktasında değerlendirme kıstasları önem kazanmaktadır. Modern dünyadaki sponsorun ve reklamın olmadığı dönemde şairin böyle bir görevi üstlendiği de görülmektedir. Sanatını beğendirerek himaye kazanmayı hayal eden şair bu platformda olumlu veya olumsuz değerlendirmeleri yine kendisi yapar. Gazellerin mahlas beyitlerinde veya kasidelerin fahriye bölümlerinde şairlerin kendi sanatlarını değerlendirdikleri görülmektedir. Harun Tolasa'nın (2002) ifade ettiği gibi “Her devrin bir edebî eleştirisi vardır. Aynı şey İslam medeniyeti devri edebiyatımız (Divan Edebiyatı) için de söz konusudur” (s. X).

Üslup konusundaki değerlendirme ölçütlerinde ise “belagat” terimi akla gelir. Belâgat, *Kâmûs-ı Türkî*'de “Merâmın hüsn-i sûretle düzgün ve musanna sözlerle ifadesi” olarak geçmektedir (Şemseddin Sâmî, 1317, s. 301). Bu anlamda istediğin güzel bir şekilde, düzgün ve sanatlı olarak ifade edilmesi anlamını taşımaktadır. Bir ilim olarak karşımıza çıkan belagatte “*meânî, beyân ve bedî*” kavramları önemli yer tutar. Yekta Saraç'a (2000) göre, sözü yerinde kullanma “*meânî*”ye, maksadın farklı biçimlerde ifadesi “*beyân*”a, söze güzellik vererek söyleme de “*bedî*” ye işaret etmektedir (s. 33). Osmanlı Dönemi sanat değerlendirmelerinde genelde belagat biliminin kuralları aydınlatıcı olmuştur. Avşar'ın (2007) belirttiği üzere “Belâgat, Avrupa dillerinde temelini hitabetten alan ‘retorik’ sözüyle karşılır. Doğu belâgatiyle Batı retoriği arasında konu bakımından büyük geçişler ve benzeşmeler olmakla birlikte tasnif ve ayrıntıda farklar olabilmektedir.” Bu nedenle klasik eserlere Batı eleştiri tekniğiyle yaklaşırken itinalı olunmalıdır (s. 162).

Divan şairleri uygulamayı esas almalarından dolayı şiir sanatı üzerine düşüncelerini ortaya koyan pek fazla müstakil eser yazmamışlardır. Fakat geleneğin çerçevesinde sözlü olarak mevcut ve şiir meclislerinde tartışıldığı muhakkak olan nazari birikimlerini, şiirlerinde dile getirmişlerdir. Bu açıdan dîvânlar ve diğer manzum eserler, divan şiirinin poetik yönü ile ilgili dağınık ancak çok zengin örnekler sunmaktadır. Klasik Türk şiirinin poetik yönünün açığa çıkartılması, bu dağınık verilerin toplanıp değerlendirilmesiyle gerçekleştirilecektir (Arı, 2005, s. 54).

Edirneli Nazmî, Köksal'ın da (2012) belirttiği üzere “şahsına münhasır” bir şairdir ve bu açıdan ele alınıp oluşturduğu farklılıklar üzerinde durulmalıdır. Zaten Nazmî'nin kendisi de çağdaşlarından farklı olup kendine özgü bir dîvân tertip etmeyi amaçlamıştır (s. 31). *Nazmî Dîvânı*, dîvânlar içinde oldukça hacimli bir yapıya sahiptir. 7777 gazelden oluşan divanda 516 murabba, 335 kıt'a, 193 müfred, 56 muhammes, 23 müstezad, 16 kaside, 13 mesnevi, 10 müseddes, 9 terkîb-bend, 7 mu'aşşer, 5 tercî-i bend, 5 mütessa', 5 müsebbâ', 4 müsemmen ve 2 tahmis olmak üzere toplam 8976 şiir mevcuttur. Divan şiiri geleneği içerisinde bu kadar hacimli divan hazırlayan bir şair çıkmamıştır (Üst, 2012).

Nazmî Dîvânı hem türler hem de nazım sayısı bakımından sunduğu geniş şiir kadrosuyla üslup çalışmalarında geleneksel terimlerden yararlanılabileceğini göstermesi açısından önemli bir kaynaktır ¹. Şairin üslup değerlendirmelerinden kendi üslubuna karşılaştırma metoduyla ulaşmak mümkündür².

---

¹ Bu çalışmada, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nden 2 nüsha, Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi'nden bir nüsha ve M. Fuad Köprülü neşri tespit edilerek Sibel Üst (2012) tarafından hazırlanan tenkitli “*Edirneli Nazmî Dîvânı*” esas alınmıştır. Bk. Sibel Üst (2012). *Edirneli Nazmî Dîvânı (İnceleme-Metin)*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. Erişim adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-206284/edirneli-nazmi-divani.html> [17.01.2017]

² Edirneli Nazmî'nin Dîvân'ı ve sanatı üzerine birtakım çalışmalar yapılmış olup bizim makalemizin farkı tezkirelerde geçen geleneksel kelimelerin üslup çalışmalarında kullanılabileceğine dair bir çalışmadır.

Bk. Doğan Averbek, Güler (2017). Edirneli Nazmî'nin Edebî Şahsiyeti ve Eselerine Dair. UHİV, 14, 61-83.

Bk. Doğan, H. (2017). Divanı'ndan hareketle Edirneli Nazmî'nin şiir, şair ve edebî tenkit hakkındaki görüşleri Prof. Dr. Eren, Abdullah ve Doç. Dr. Duru, Necip Fazıl (Ed.). Uluslararası Türk dili ve edebiyatı öğrenci sempozyumu (OTUDES).

https://www.academia.edu/35355373/Divan%C4%B1_ndan_Hareketle_Edirneli_Nazm%C3%AE_nin_%C5%9Eair_ve_Edebi_Tenkit_Hakk%C4%B1ndaki_G%C3%B6r%C3%BCmleri Erişim tarih: [29.07. 2022]

1.1. Edirneli Nazmî Dîvânı'nda Üslup Değerlendirmeleri

Tezkirecilik, “biyografik künye yazıcılığını esas aldığı için yazarı ortaya koyduğu eserden daha önde tutup sanatın kaynağındaki insan unsuruna yönelir, bu nedenle tezkirelerde sanata yönelik değerlendirme unsurları büyük ölçüde şaire yöneliktir” (İsen, 2011, s. 14). Nazmî'nin de üslup değerlendirmelerinde tezkirelerdeki terimlerden yararlandığı için dolaylı olarak şairlikle ilgili kıstaslara rastlamak mümkün olmuştur. Bununla beraber Önal (2008) üslubun daha çok bir söyleyiş özelliği olarak, ifadenin biçim yönünü ilgilendiriyor gibi görünmekle beraber...biçimsel üslup ögesinin muhteva ile de bir ilgisinin olduğunu ifade etmiştir (s. 33). Dolayısıyla çalışmamızda mana ile ilgili değerlendirmeler de yer almaktadır.

Bu değerlendirmelerde tezkirelerde geçen ortak terimlere rastlanmıştır. Kullanılan bu terimler Nazmî'nin poetik anlamdaki terminolojisini oluşturan bu terimleri şöyle sıralayabiliriz:

1.1.1. Söz, Lafz, Elfâz³

Sözlükte; “Bir duyguyu veya düşünceyi anlatmaya yarayan kelime veya kelime öbeği. Kelimelerden oluşan kavram bütünlüğü, kelâm, kavî... Haber, havadis, şayia” anlamlarını içermektedir (Parlatır, 2012, s. 1528). Varlığın temelinde ses ve söz vardır. Söz sesin kemale ermiş biçimidir. Kâinat bir “Kün!” emriyle yaratılmıştır. *Kur'ân-ı Kerîm*'de “Ve Âdem'e bütün isimleri öğretti. Sonra bunları meleklerle gösterip ‘Sözünüzde doğru iseniz şunların isimlerini bana söyleyin’ dedi” (Bakara, 2/31) şeklinde buyrulmuştur. Söz ve şiir söyleme kabiliyeti insanlara “elest bezmî” nde Allah tarafından verilmiştir. Dolayısıyla şairler şiirlerini kutsal bir vecibe gereği olarak da söyleyip yazmaktadırlar. Temeli dini esaslara dayanan sözün önemi büyüktür ve şiirin temelini söz oluşturmaktadır. Bu nedenle şairler eserlerinde sözle ilgili görüşlerini dile getirip sözün önemini vurgulamışlardır⁴.

Nazmî de sözle ilgili düşüncelerini ihtiva eden çok sayıda beyit yazmıştır. Her şeyden önce Nazmî, inci yüklü sözü ve şiiri yoksa bunu kendinden önceki şairlere göre bir itibar eksikliği olarak kabul eder. Sözün inci yüklü olmasından kasıt ise ona göre sözün anlamlı olmasıdır. Nazmî şiirini bu şekilde anlamlı sözlerle doldurduğu için şiiri cevher olmuştur. Hatta onun yaratıcılık kabiliyeti bu tür sözlerle dolu öyle bir denizdir ki bu deniz parlak ve berrak incilerle dolmuştur:

³ Konuyla ilgili beyitler için bk. (4490/5), (4615/ 5), (4644/ 5), (4862/ 5), (5065/ 5), (5083/ 5), (5123/5), (5172/ 5), (5187/ 5), (5402/ 5), (5471/ 5), (5611/ 5), (5689/ 5), (5796/ 5), (6099/ 5), (6192/ 5), (6242/ 5), (6316/ 5), (6390/5), (6420/7), (6438/5), (6496/ 5), (6716/ 5), (6860/ 5).

⁴ Yakînî de “*Elfâz-ı nazm mollâyânedür*. Daha çok elfazla ilgili söylenenlerin fesahat ve belâgat kuralları içinde değerlendirildiği belirtilmiştir. Bk (Tolasa, 2022, s. 367).

İ'tibâr eksüklügidür yohsa artukdur benüm
Lafz-ı dür-bâr-ıla nazmum Nazmiyâ eslâfdan (4974/ 5)⁵

Lafz-ı dür-bâr-ıla hemîn her bâr
Pür ider Nazmî nazmı cevherden (5265/ 5)

Elfâz-ı pür-me'ânî ile tab'ı Nazminün
Bir bahrdür ki pür ola dürr-i hoş-âb-ıla (6030/ 5)

Söz bir cevherdir ve bu nedenle olur olmaz yere sarf edilmemesi gerekir. Aksi takdirde cevher toprağa saçılmış olur:

Söz güherdür olur olmaz yire söz harc itme
Mâ-hasal hâke nisâr eyleme Nazmî güheri (6670/7)

Bir nazmın kıymetli olabilmesi için söz ile manada bir güzellik, nezaket ve yumuşaklık gözlenmesi gerekmektedir. Ancak o zaman söz, pak bir cevher olur:

Nazmiyâ lafzla ma'nâda letâfet gözle
Tâ ki nazmuñ o letâfetle ola cevher-i pâk (3758/ 5)

Söz akıcı olmalıdır. Nazmî lafzı akıcı yapar güya onun şiiri parlak bir incidir. Söz intizamla sıralanmış olmalıdır, âdeta kırmızı yakut dudakla inci saçılmalıdır:

Lafz-ı Nazmî selâset-ile ider
Nazmı gûyâ ki lü'lü-yi lâlâ (6140/ 5)

Kelâm it muntazam elfâz birle
Leb-i la'lüñle ya'nî dür-feşân ol (3985/4)

Söz; doğruluk, düzgünlük ve sağlamlık üzere söylenmelidir doğru olan da budur. Nazmî de sözü selâmet üzre söylediği için her şiiri parlak inci olmuştur.

Selâmet üzredür elfâz-ı Nazmî hak bu gâyetde
Ki her nazmı anuñ gûyâ ki pürdür lü'lü-yi lâlâ (6104/ 5)

⁵ Beyit sonlarındaki ilk sayı dîvândaki şiir, ikinci sayı şiirlerin beyit numaralarını göstermektedir bk. (Üst, 2012).

1.1.2. Ma'nâ⁶

Ma'nâ veya me'ânî sözcükleri; “Anlam, kavram, mefhum, bir sözün ifade ettiği şey. İç batın, ruh, suret anlamlarını ihtiva etmektedir” (Parlatır 2012: 1008). Eser üzerine yapılan değerlendirmelerin en önemli olanlarından. Eserde mana unsurunun bulunup bulunmadığı, şairin bu anlamda yeterliliği üzerinde durulmaktadır. Şairin mana oluşturabilecek bir kabiliyetinin varlığı aranmaktadır. Tezkirelerde mana için “hoş, hûb, bed, nefis, latif” kelimeleri genel olarak niteleme ve taktir ifadeleri olmuştur. Kimsede yoksa “has, hassa, bîkr, nâ-güfte” sıfatları kullanılmıştır. Eserden ziyade şairin yetenekliliği üzerinde durulmuştur (Tolasa, 2002, s. 365)⁷.

Dîvân'da mana ile ilgili görüşler ortaya konmuş ve şairin yaratıcılığı üzerinde durulmuştur. Nazmî gerçekte öyle bir yaratıcılık kabiliyetine sahiptir ki onun bu tabiatı şiirlerine manada mahzen olmuştur:

Tab'uh olubdur hakkâ ki Nazmî
[B]uldu nazma ma'nâda mahzen (5310/5)

Nazmî, ma'nâ bakımından güçlü bir şair olduğunu ifade etmek için kendisini mana ülkesinin padişahı olarak ilan etmiş ve *Dîvânı*'nı okuyanların bunu anlayacağını söylemiştir. Hangi şair ki, üstatlar Nazmî'ye müdahale edecek, karışacak. O kendi üstadına manada yadırğan, reddedilen olmuştur:

Pâdişâh-ı mülk-i ma'nâ oldugın añlar tamâm
Ol ki Nazmî'nün temâşâ eyleye dîvânını (6472/ 5)

⁶ Bk. (4807/ 5), (4683/ 5), (5027/5), (5327/ 5), (5402/5), (5734/ 5), (5981/ 5), (6426/6), (6550/4), (6976/ 5), (4950/ 5), (5029/ 5), (6030/ 5), (5242/5), (6315/7), (6438/ 5), (6474/ 5), (6976/ 5).

⁷ Sehi, Cemâlî için “*Hassa maaniye mâlik kimesnedâr*”

Latifi, Mesihî için “*Dikkat-i hayalde bîkr-i fikre kudreti ve hassa maanî irâdında mahareti vardı...*”

“**Garîbe ve acîbe**” de ma'na için kullanılan vasıflardandır. Latifi' nin Zâtî' ye ait değerlendirmesi “*Sebeb-i tûl-i ömürle çok ma'ânî-i garîbeye mâlik olmuş ve kemâl-i himmetin şiire sarf itmekle bîhadsanâyi-i acîbe bulmuşdur...*”

Ma'na için “**bigâne**” vasfı, “Yersiz, yerine uygun düşmeyen, yerine oturmayan okuyucusuna bir şey söylemeyen veya alışılmamış” anlamlarıyla karşılanmaktadır. Âşık Çelebi, Zâtî' ye “*Eger merhum eş'ârî râsih ve rasîn ve muhkem metindür. Amma bazı bârid edalar ve pest tabirler ve bigâne ma'nîlerle medhûldür.*”

Âşık Çelebi' nin yine Zâtî maddesinde Zâtî' nin “Fâiyye” gazelinin gören Sultan II. Bayazid çevresindekilere “... *Billan görün ma'na dükendi dirler. Hâşâ ki ma'na dükene. Dünya dolu ma'nadur, hüner bulmaktadur.*”

Âşık Çelebi Mihri Hatun' un bîkr manaya güç yetirebildiğinden bahsetmiştir. Bk. Tolasa, 2002, 365)

Kankı şâ'ir ki eyleye üstâdlar Nazmiye dahl
Nazmiyâ ma'nâda münker gelmedür üstâdına (5718/ 5)

Nazmî, şarap için kullanılan “duhter-i rez” (üzüm kızı) ter kibini önemli bir icad olarak kabul etmekte ve böyle bir “bikr-i ma'nâ”yı bulanı merd ilan etmektedir:

Duhter-i rez diyü iden bâde-i evvelde zikr
Niçe merd ola ki bulmuş böyle bir ma'nâ-yı bikr (müfredât; 108)

1.1.3. Hayâl

Hayal; “insanın kafasında tasarladığı, gerçekleşmesini düşündüğü şey, düş, imge, hulya. Kuruntu, kurgu” kavramlarını karşılamaktadır (Parlatır 2012; 603). Şairlikte hayal gücünün olması büyük bir önem arz eder. Şairin böyle bir güce sahip olması yanında hayalin “hayal-i hassa” veya “bikr-i fikr” olması gerekir. Bu nedenle “has, hassa, bikr” sıfatları hayalle en çok kullanılan terimler arasında yer almaktadır (Tolasa, 2002, s. 360).

Dîvân'da hayalin olgunluğa eriştirilmesinden bahsedilmiştir. Nazmî'nin kafasında bir hayal parlemiş ancak bunu daha nazma dökmemiştir. Üstadının üslubu var iken bunu şiir haline getirmeyi düşünmektedir. Nazmî'nin bu beyitte İran şairlerinden Şeyh Kemal-i Hocendî'yi kendisine üstat seçtiği ve onun üslubundan yararlandığı anlaşılmaktadır. Bu şiir aynı zamanda bir şiirin doğuşunu, kağıda aktarılmasını; hayalden şiirde kullanılacak üsluba değin hangi aşamalardan geçtiğini yani şiirin tasarımı zeminini anlatan önemli bir beyittir:

Nola irgürsem hayâlâtı kemâle nazmla
Nazmiyâ üslûb-ı üstâd-ı Hocendüm variken (5055/5)⁸

Nazik hayal gazelde gerçi rağbet edilendir; ancak renkli ve taze üslupta nitelik çoktur. Nazmî sıradan ve kaba, herkes tarafından bilinen hayallerin tercih edilmediğini belirtir. Bunun yanında farklı bir üslup ortaya koyma daha öncekilerden farklı olma gayreti sezilmektedir.

Mergûb olur gazelde gerçi hayâl-i nâzûk
Hâlet çoğ olur ammâ rengîn ü ter edâda (6077/4)

⁸ Bk. (6249/ 5), (6524/ 5).

1.1.4. Edâ

Edâ'nın sözlükte ikinci anlamı “tarz, üslup” olarak geçmektedir (Parlatır, 2012, 381). Edâ şairin izlediği yol, kullandığı üslup olarak nitelendirilebilir. Daha çok şairin bu unsuru nasıl yürüttüğü üzerinde durulmaktadır. “Selis” ve “rengîn” edâ için kullanılan terimlendendir⁹ (Tolasa, 2002, s. 368).

Nazmî; şirin, taze ibâreler ve renkli bir üslupla her an sevgilinin dudağının vasfını dile getirdiğini ifade eder:

Her demde vasf-ı la'lûn ider Nazmî Hüsrevâ
Şîrîn ü ter 'ibâret ü rengîn ü edâyla (6039/5)¹⁰

Hoş, güzel üslubu; güzel, yumuşak sözlerle başardığını dile getirmiştir. Bu durumda güzel bir üslup için kelime seçimi önemlidir. Nazmî sözlerini cevher saçan, inci saçan eyleyip üslubuna sözle nizam verdiğini, üslubun sözle olduğunu vurgulamıştır:

Latîf elfâz-ıla Hakkâ dem-â-dem
İder nazmında Nazmî hûb edâyı (6334/5)

Elfâzın eyleyüb güher-efşân u dür-nisâr
Nazmına Nazmî virdi bu üslûbla nizâm (4644/5)

1.1.5. Âb-dâr

Âb-dâr kelimesi sözlükte “sulu, taze; parlak, gösterişli; keskin, bilenmiş” anlamlarını içermektedir (Parlatır, 2012, s. 31). Filiz Kılıç (1998) genel bir kıymet hükmünü karşılayan ve başka sıfatlarla da desteklenen bu kelimenin şiir, şairlik ve yazı sanatı üzerine müşahhas bir yazı değerlendirme ifadesi olmaktan uzak olduğunu ve Yümnî ve Âsım tezkirelerinde bu sığata rastlanmadığını, ifade etmiştir (s. 258, 260). *Latîfi Tezkiresi*'ne göre bir şiirin âb-dâr olabilmesi için söz, mana, renk, çeşni, ibareler ve istiareler açısından mükemmel ve mucizeye yakın bir şekilde olması gerekmektedir. Hasan Çelebi, bazı şiirlerin değerlendirmesinde sadece âb-dâr sıfatını kullanmış bu

⁹ Beğenilmeyen için “barîd, ham, pest” sıfatları kullanılmaktadır. Âşık Çelebi' nin “Eger merhum, eş'ârî râsîh ve râsîn muhkem ve metîndür, matbû ve makhûldür; ammâ bazı bârid edâlar, pest tabirler ve bigâne mânî'lerle medhûldür...”

Zâtî için “Çok eş'ârî garîbe ve maânî-i acîbe ızhâr iderdi. Amma ... ham edâlardan halâs bulmadan rûzgâr ana ham didi...” Bk. (Tolasa, 2002, s. 367).

¹⁰ Bk. (6077/ 4).

sıfata anlam zenginliği katacak ilavelerde bulunmamıştır. Bazı değerlendirmelerinde ise tam tersi bir durum söz konusudur¹¹ (Açıkgöz, 2000, s. 152).

Nazmî âb-dâr sıfatını daha çok “parlak, gösterişli” anlamlarında kullanmıştır. Bunun yanında “akıcı” anlamını da çağrıştıran beyitlere rastlamak mümkündür. O, akıcı üsluptaki gazelleriyle her bir ceylanı su gibi kendine doğru akıtıp avlar. Burada akıcı üslubu çağrıştıran ögeler “su” ve “akmak” kelimeleridir. Ancak âb-dâr kelimesinin “parlak, gösterişli” anlamında kullanılma ihtimali de yüksektir:

Su gibi kendüne akıdub Nazmî sayd ider
Her bir gazâlî bu gazel-i âb-dâr-ıla (6034/ 5)

Âb-dâr söz ile her şiirinin parlak ve gösterişli incilerle dolduğunu belirtir:

Âb-dâr elfâz-ıla gûyâ olur
Nazmînün her nazmı pür-dürr-i hoş-âb (753/5)¹²

1.1.6. Fasîh-Belîğ

Sözlüklerde fasîh, “Güzel, düzgün, açık ve kusursuz konuşan, iyi söz söyleme kabiliyetinde olan kimse, uz dilli. Belli, açık, ayan beyan ortada olan, aşikâr, sarîh.” Belîğ ise Arapça belâgat kelimesiyle alakalı olup “Çok, bol. Düzgün ve sanatlı yazı yazma becerisi olan (kimse). Düzgün ve sanatlı bir biçimde yazılmış olan.” anlamlarını içermektedir (Parlatır, 2012, s. 441, 176). Kılıç da (2010) *Rıza Tezkiresi*'nde Nâilî ve Rıfkî'yi belâgat sahibi olarak açıkladığını, belirtir (s. 421). Tolasa (2002) bu iki terimin konu, anlam ve sınırlarının çok geniş, hatta karışık olduğunu belirtmiş ve fesahati, “kelime ve sözün gramer kuralları ve dil mûsikîsi uyarınca kusursuz, düzgün, açık, akıcı âhenkli bir biçimde kullanılması” olarak tanımlamıştır (s. 246). Belâgat de “bir kelime ve sözün fasîh olması şartıyla kullanıldığı yerin ve durumun şartlarına, gereklerine ve özelliklerine uygun bir yolda kullanılmasıdır. Böyle kullanılan sözlere ve sözü böyle kullanabilen kimselere fasîh ve belîğ” sıfatları verilmektedir (s. 246).

Nazmî'nin nazmı onun cevher zatının vasıflarıyla aynıdır. Doğru olan budur ki onun nazmı her zaman hem belîğ hem de fasîhtir. Gönül ehlinin meclisinde sevimli ve şirin olmak gerekir, sadece bu yetmez sözün de güzel ve fasîh (açık) olması

¹¹ Edirneli Zamânî'nin değerlendirmesinde, “Tab'î şi 're mülâyim olmağla nazm-ı eş'ârı ve makbul-i tabâyi-i metâli-i âb-dârı vardır.” Celîlî ve Neylî'nin değerlendirmesi için “Bu birkaç metâli' ü eş'âr-ı âb-dâr ol şâ'ir-i belâgat-şî'ârun yâdigâr-ı kalem-i mu'ciz-âsârıdır” (Açıkgöz, 2000, s. 152).

¹² Bk. (821/ 5), (5767/ 5).

gerekir. Fesâhatden yani dil kurallarından haberi olmayanın şiiri genellikle “galat” tır:

Nazm-ı Nazmî vâf-ı zât-ı cevherüñ birle senüñ
Hak bu kim olur dem-â-dem hem belîğ ü hem fasîh (1163/5)

Ehl-i dil bezmine sâkî bir melîh olmak gerek
Hem kelâmı Nazmiyâ hûb u fasîh olmak gerek
‘Ahdine turmak gerek kavli sahîh olmak gerek
Hazz-ı rûh olur melîh olunca sâkî nûş-ı râh (Murabba 77/ V)

Fesâhatden haber-dâr olmayanuñ
Kelâmı Nazmiyâ ekser galatdur (1707/5)

1.1.7. Hâlet

Hâlet kelimesi, “Keyfiyet, nitelik, durum, hal. Konum, yapı” anlamlarına gelmektedir (Parlatır, 2012, s. 5649. Nazmî’nin şiirlerinden anlaşıldığı kadarıyla şiirin duyarak, hissedilerek yazılması önemlidir. Şairin ruh hali şiirlerine yansıdığı zaman başarılı ve güzel eserler ortaya çıkmaktadır. Diğer taraftan diğer şairler arasında bir farkındalık oluşturabilmek önemlidir. Dilçin’in (2003) belirttiği üzere “şairlerin ne söyledikleriyle beraber nasıl söylediklerinin de büyük önemi vardır (s. 8).

Nazmî’nin şiirlerinde ise diğer şairlerden sözün farklı bir hâlette söylenmesiyle şiirinin sanatına farklı bir anlam kazandırdığı üzerinde durulmuştur. Nazmî şiirini aşk hâletiyle söylediği zaman onu okuyan âşıklar şiirinden etkilenmektedir ve şiirinde öyle bir hâlet vardır ki kişiyi adeta hayrete düşürmektedir:

Tarz-ı Nazmî ‘aşk hâletiyle nazmı hâl ideyin
Eyle pür-sûz okıyan ‘âşıklar anı yanalar (1977/ 5)

Her nazmı ‘âşık-âne demek kasdın ide gör
Vir Nazmî nazma hâlet-i ‘aşk-ıla hoş nizâm (4643/5)

Hayrete düşürür elbet kişiyi
Nazm-ı Nazmîde ki bir hâlet var (2234/ 5)¹³

1.1.8. Hem-vâr

Hem-vâr kelimesi, “düz yer, bir çırpıda olan yer, uygun yer; daima” anlamlarına gelmektedir (Parlatır, 2012, s. 617).

¹³ Bk. (6077/ 4), (6496/ 5).

Eğer ki nazmın kıymetli bir inci olması isteniyorsa sözün hem-vâr söylenmesi gerekiyor. Yani beyit içerisinde sözün aynı ayarda söylenip çok gösterişli ya da çok silik olmaması lazım. Daha doğrusu sözcüklerin anlam ve telaffuz bakımından uyumlu olması gerekmektedir:

Nazmî nazmuñ diler-iseñ ki; ola dürr-i semîn
Eyle hem-vâr sözüñ olmaya tâ gass u semîn (5112/5)

1.1.9. Hoş, Hûb

Sözlükte, “iyi, tayıp; garip, tuhaf” anlamlarını ifâde eden “hoş” sözcüğü, önemli tavsif terimlerindedir. Hûb da “güzel, hasen, cemil” anlamlarını taşıyıp “hoş” sözcüğünün ilk anlamıyla eş anlamlıdır. Kılıç (2010) Rıza'nın Nâbî'nin şiirleri için kullandığını belirtmiştir (s. 425). Zıddı olan “bed” kelimesiyle de kullanıldığı bilinmektedir. Hûb sıfatı daha çok söz ve şiir için kullanılmıştır.

Nazmî'nin *Dîvân*'ında “hoş” ve “hûb” sıfatlarının farklı kavramların önünde kullanıldığı görülmektedir. Şair olmanın ilk koşullarından biri hoş bir defter ve dîvân sahibi olmaktır. Nazmî'nin şiirleri safa verici hoş şiirlerdir; onun nazmını gören her kişi ona iltifat eder:

Nazmiyâ şâ'ir odur kim bir hoş
Sâhib-i defter ü dîvân ola ol (4169/ 5)

Nazminüñ iltifât ider nazmını göricek tamâm
Hazz ide ol ki hoşca bir şî'r-i safâ-şî'ârdan (4892/5)

Nazım ülkesine sahip olup ona hoş bir nizam verdiği bahseder ve ona bakanların nazar edeceğini söyler. Nazmî'nin doğuştan gelen öyle bir şiir söyleme kabiliyeti vardır ki deniz gibidir ve her daim şiir neşreder. Sevgilinin dişlerinin vasfıyla hoş nazmı inci saçır. Olgunluk erbabının özellikleri şiir ve inşâda hoş ve hûb sözdür:

Mülk-i nazma mâlik olub virdüğüm bir hoş nizâm
Bilür ol kim Nazmiyâ ide nazar dîvânuma (5716/ 6)

Ne bahr olur senüñ tab'uñ ki Nazmî neşr ider dâyim
Nigâruñ vasf-ı dendânında hoş nazm-ı dür efsânı (6179/ 5)

Hâsa erbâb-ı kemâl içre dahı şunlar kim
Şî'r ü inşâda ola hoş sühen ü hûb-makâl (Mukatta'â 10/5)

Bu terimin daha çok şiire hoş bir nizam verme anlamı üzerinde kullanıldığı görülmektedir. İyi bir şair olmanın en önemli özelliklerinden biri de hoş söz söylemektir. Hûb; vezinli, bülend ve doğru söz söylemek serviye yüce boyunu söylemek demektir.

Hûb u mevzûn u bülend ü râst söz
Serve bâlâ kaddüni hem-tâ dimek (3748/ 3)

Aşağıdaki beyitte “hûb” terimi şiir için kullanılmıştır. İncili, safâ dolu hûb iş’ârlı, güzel mesajlı bir şiirde Nazmî’nin inci sözlü şiirinin benzeri yoktur. Nazmî bu beyitte meydan okumakta güzel şiirlerinin benzerinin olmadığını vurgulamaktadır.

Yokdurur Nazmî nazîrûn nazm-ı dürr elfâzla
Dür şî’âr ü pür-safâ iş’âr-ı hûb eş’ârda (5689/5)

Nazmî, mana bakımından birbirine uygun kelimeleri bir cümlede toplayarak şiirini hûb etmiştir. Bu nedenle onun şiirleri inci saçır. Her şiiri her an hûb elfâzla doludur. Sanki cevheri bir sandık içine derc etmiştir:

Mürâ’ât-ı nazîr üzre ider hûb
Bu Nazmî cümle nazm-ı dür-nisârı (6280/5)

Pürdür ider her demde hep her nazmı hûb-elfâz-ıla
Bir dürc içine derc ider gûyâ ki Nazmî cevheri (6390/ 5)¹⁴

1.1.10. Latîf-Letâfet

Latîf kelimesi sözlükte, “şirin, hoş, güzel, nâzik” anlamlarına gelmektedir ve Allah’ın adlarından (Parlatır, 2012, s. 961) Tolasa (2002) hoş’tan sonra en çok kullanılan terim olduğunu ve daha çok Sehî Bey ve Âşık Çelebi tezkirelerinde görüldüğünü belirtmiştir (s. 204). Kılıç (1998) şair olarak yaratılış ve mizaç hali ile tabî sanat gücünü tamamlayıcı bir unsur olarak zikredildiğini belirtir (s. 276).

Nazmî’nin şiirlerinde de bu sözcük, sözlük anlamı dışında kullanılmamıştır. Onun nazmı, lafzı, edası, elfâzı hep latîftir. Eğerki Nazmî sevgilinin güzellik unsurlarını zikrediyorsa şiiri latif hale gelir. Özellikle latif kelimesinin kullanıldığı beyitlerde sevgilinin güzellik unsurları da geçmektedir. Bazen “abdâr” kelimesiyle kullanıldığı da görülmüştür. Latîf söz bir de manayla birleşince Nazmî’nin şiiri cevher olur. Bazen de “latîf” kelimesi “rengîn” terimiyle kullanılmıştır. Nazmî’nin nazmı hoş, güzel ve renkli anlamlarını ihtiva etmektedir. Bu içerikteki beyitlerde sevgilinin

¹⁴ Bk. (6249/ 5), (6438/ 5), (9/ 11).

dudağından da bahsedilir. Sevgilinin yanağını vafettiğinde ise onun şiiri yine “latîf” ve “rengîn” olur.

Latîf kelimesiyle eş anlamlı olan “letâfet” kelimesi de yine Nazmî'nin poetikasıyla ilgili terimlerdenidir. Ona göre nazımda mutlaka letâfet yani latiflik, hoşluk, tatlılık olmalıdır. Onun şiiri inci güftarıyla letâfet kazanmıştır. Hatta letâfet konusunda o kadar üstündür ki naziri bile yoktur gizliden bir ses ona her şeyi öğretmektedir. Nazmî'nin şiiri o kadar letâfet özelliğine sahiptir ki adeta gül gibidir. Gül gibi olan beyitte söz doğal olarak renkli olacaktır. Hatta Nazmî daha da ileri boyutta latîf nazma sahip olmanın saire ayrı bir huzur verdiğini ifade ederek bu terimi pozitif ruh haliyle adeta özdeşleştirmiştir. Beyitlerden anlaşıldığı üzere Nazmî'ye göre şiirde bir letâfet olmalıdır. Bu da sözün latîf olmasıyla sağlanır. Latîf söz de güzel manayla birleşince benzersiz bir şiir ortaya çıkmakta ve inciler saçmaktadır:

Nazmî hemîşe vaf-ı 'izâruñda der revân
Nazm-ı latîf ü nâzûk ü rengîn ü hûb-edâ (530/5)

Yekser latîf-elfâzla rengîn me'âniyle ki var
Hakkâ budur kim Nazmînün nazmıdurur nazm-ı dürer (1814/ 5)

Dile sâfi safâ virüb ider iy Nazmî sevk-i şevk
Gıdâ-yı rûh olur her demde rengîn ü latîf âvâz (2509/ 5)

Nazmunun yokdur letâfetde naziri varsa
Hâtif-i gaybînün ol Nazmî sana ta'lîmidür (1940/5)

Nazmı bir şâ'ir latîf idüb letâfet virmege
Sözde Nazmî hûb u hoş-rengîn idebilmek gerek (3658/5)

Gül gibi ki; olur hadd-i letâfetde begâyet
Rengîn ola bu şî'rde kim ser-be-ser elfâz (3095/5)

Şiir için başta gelen hüner sevgiliyi latîf bir şekilde vafedip şiire suret vermektir. Şiirde yârin gül yanakları vafedilirse söz gayet latîf, taze ve renkli düşmektedir. Nazmî sevdiğinin dudağını her nerde yâd edse sözü gayette latîf, nâzık ve şirin düşer. Sevgilinin dişlerinin vasfıyla Nazmî'nin her vasfı letâfetle temiz bir cevher olan saklı inciye dönmektedir:

Vasf idüb nakş-ı nigârı bir latîf
Şî're sûret virmedür başdan hüner (2104/ 7)

Gül-ruhları vafında olan şîrde yâruñ
Gâyetde latîf ü ter ü rengîn düşer elfâz (3095/4)

Latîf ü nâzûk ü şîrîn düşer güftârı gâyetde
Bu Nazmî kand-ı la'lûñ Hüsrevâ yâd itse her kanda (5457/5)

Dönübdür vaf-ı dendânuñla her nazmı bu Nazmînüñ
Letâfet birle iy pâkîze-cevher Dürr-i Meknûna (5445/5)¹⁵

1.1.11. Selâmet

Bu kelime, “kusursuzluk, noksansızlık, sağlamlık, sıhhatlilik, düzgünlük.” anlamlarını içermektedir (Parlatır, 2012, s. 1479). *Nazmî Dîvânı*’nda sadece bir beyitte geçmektedir. Bu beyitte selamet sıfatı söz için kullanılmıştır. Nazmî’nin sözü oldukça selâmet üzredir, yani kusursuz ve noksansızdır. Onun her nazmı güya inci doludur.

Selâmet üzredür elfâz-ı Nazmî hak bu gâyetde
Ki her nazmı anuñ gûyâ ki pürdür lülü-yi lala (6104/5)

1.1.12. Dil-keş

Dil-keş, sözlükte “gönlü çeken (sevgili)” anlamına gelir. Yine buna benzer “dil-küşâ, dil-pezîr, dil-firîb, dil-ârâ, dil-sitân” sözcükleri de şiir için kullanılan önemli tavsif kelimelerindendir (Kılıç, 1998, s. 270).

“Dil-keş” terimi *Dîvân*’da sadece bir yerde geçmektedir. Nazmî beyitte kendini tecrit ederek nazmın nasıl yazılması gerektiği konusunda öneride bulunur. Nazmı dil-keş etmesini yani çekici kılmasını bunu da beyte atasözünü düşürerek gerçekleştireceğini ifade eder. Bu yolda örnek alınacak kişi ise Necâtî’dir:

Dil-keş it nazmuñı Nazmî meselâ
Düş Necâtî gibi darb-ı mesele (5967/7)

¹⁵ Bk. (921/7), (1581/5), (1698/5), (1788/5), (1812/5), (1843/5), (1898/5), (1899/5), (2035/5), (2369/5), (2394/5), (2408/7), (2462/7), (2465/5), (2601/5), (2818/5), (3117/2), (3215/5), (3220/5), (3258/5), (3275/5), (3349/5), (3658/5), (3723/5), (3758/5), (3768/5), (3898/5), (4490/5), (4790/7), (4959/5), (4969/5), (5027/5), (5065/5), (5067/5), (5123/5), (5402/5), (5419/5), (5611/5), (5661/5), (5980/5), (5994/5), (6042/5), (6045/5), (6193/5), (6221/5), (6242/5), (6334/5), (6356/5), (6547/5), (6923/5).

1.1.13. Revân, Selâset

Revân sözcüğü “giden, yürüyen, akan; ruh, can, öz, cevher ” anlamlarını içermektedir (Parlatır, 2012, s. 1407). Sözün akıcılığı anlatılmak istenmiştir. Genellikle suyun akıcı özelliğinden dolayı beraber kullanıldığı görülmektedir. Abdülkadir Erkal'ın (2009) belirttiği üzere selis şiir saf şiirin özelliklerindedir ve Nef'i'nin kullandığı “âb-ı revân” terkibi hem saflığı hem de akıcılığı temsil etmiştir (s. 290). Sellaset de yine revân gibi “anlatımın akıcı olma durumu için kullanılır. Hemen hemen “revân” terimiyle eş anlamlıdır. Kılıç (1998) “düzgün, akıcı” manasına gelen “selîs”in *Rıza Tezkiresi*'nde beş şairin şiiri; iki şairin de şairlik yaratılışı için niteleme sıfatı olarak kullanıldığını bildirmiştir (s. 291).

Nazmî Divân'ında “revân” ve “selâset” terimleri birkaç beyitte geçmektedir. Nazmî'nin taze şiiri Safâ'da akan bir suya teşbih edilir. Taze şiir ibaresinden de yeni bir tarz, yeni bir üslup ortaya koyduğu anlaşılmaktadır. Hakîkaten, her an sözü akıcıdır, şöyle ki söylediği her kelam keyfiyet doludur.

Safâda revân sudurur gûyiyâ
Senûn Nazmiyâ cümle şî'r-i terûn (3927/5)

Söyle revân dem-be-dem Nazmî hakikat sözün
Şöyle ki pür-hâl ola söyledüğü her kelâm (4600/ 5)

Bazen de sevgilinin güzellik unsurları anlatılırken bu sifattan yararlanılmıştır. Nazmî sevgilinin dişlerini vafederken sözleri o kadar akıcı olmaktadır ki Nazmî'nin inci saçan nazmı İran şairlerinden Nizâmî'nin zannedilmektedir:

Dilberûn dendânı vasfiyla selâsetde revân
San Nizâmî nazmıdır Nazmî bu nazm-ı dür-feşân (4911/5)

1.1.14. Pâkîze

Pâkîze, “tertemiz, lekesiz, kusursuz; katıksız, halis, saf” anlamlarını taşımaktadır (Parlatır, 2012, s. 1333). Özellikle tezkirelerde “tab” terimiyle yan yana geçmektedir. Tab' şairin tabiatı ya da doğuştan getirdiği şairlik kabiliyetidir. Tolasa (2002) pâkîze yerine eşanlamlıları olan “pâk, nazîf, rûşen ve sâf” terimlerini almıştır ve “sâf” ve “safâ”nın daha çok Âşık Çelebi'de görüldüğünü belirtilir (s. 207). Kılıç da (1998) pâkîze sıfatının yaratılış anlamına gelen “tab”la kullanılmakla beraber hayaller ve şiir için de bu sıfatın kullanıldığını ifade etmiştir (s. 284).

Nazmî Divân'ında “pâkîze” terimi şairin sıfatı, şiir ve söz için kullanılmıştır. Nazmî, pâkîze bir vasıfla nazım tarzında sürekli olarak güzel sözler söylediğinden bahseder. Pâkîze vasıftan yaratılışının temiz olduğunu kastettiği düşünülmektedir:

Nazmîyem kim sen der-i pâkîze vâsf-ıladur
Nazm tarzında dem-â-dem hûb-güftâr olduğum (4364/7)

Ey sevgili sen temiz, katksız bir incisin ben ise Nazmî'yim. Kendi ve sözleri güzel; bir sen bir de ben, diyerek aslında kendi sözünü katksız, saf bir inciye benzetmiştir:

Sen bir dür-i pâkîze vü ben Nazmîyem iy cân
Zâtı dahı güftârı güzel bir sen ü bir ben (4773/5)

Şiirde sevgilinin vasıflarından bahsetmek önemlidir. Çünkü bu vasıflarla şiir de değer kazanmakta âdetâ temiz bir cevher olan saklı inciye dönüşmektedir:

Dönübdür vâsf-ı dendânuñla her nazmı bu Nazmînüñ
Letâfet birle iy pâkîze-cevher Dürr-i Mekkûna (5445/ 5)

1.1.15. Bî-nazîr

Tezkirelerdeki tavsif kelimelerinden bir tanesi de “bî-nazîr” dir. Bu sözcük “benzersiz, benzeri olmayan” anlamlarını ihtiva eder. Kılıç da (2010) Rıza’da “eşsiz” olarak geçtiğini belirtir (s. 421). Benzeri olmayan bir şey ortaya koyma şeklinde kendini göstermektedir. Bî-nazîr yerine eşanlamlıları “lâ-nazîr” ve “bî-bedel” terimleri de kullanılmıştır. Kılıç (1998) genellikle “dil-pezîr”le secîli olarak kullanıldığını, ifade etmiştir (s. 268).

Nazmî’de bir beyitte geçmektedir. Her gazelini benzersiz yaptığından bahsederek kendini över:

Mirâ’ât-ı nazîr-i bî-nazîri
İder Nazmî ri’âyet her gazelde (5607/5)

1.1.16. İcâd, İhtirâ

İcâd, “Yeni bir şey yaratma, bulma. Gerçekmiş gibi gösterme.” anlamlarına gelmektedir. “İhtirâ” ile eş anlamlı bir terimdir. Tezkirelerde daha çok ilk anlamıyla kullanılmakta olup yaratma hali olarak bilinmektedir. Daha çok mana ve hayal için kullanılır. Yaratıcılık durumu şairden şaire göre değişiklik gösterebilir. Necatî’de yaratıcılık atasözüyle ilgili olurken Emrî’de tarih düşürmeyle ilgili olabilmektedir (Tolasa 2002, s. 213).

Nazmî’nin *Dîvân*’ında da bu terimlerle ilgili beyitler geçmektedir. Nazmî kendisinin doğuştan böyle bir yeteneğinin olduğunu ve eski şairler gibi şöhret olabileceğini dile getirir. Her nazım ehlinin doğuştan şiir söyleme kabiliyetinin olduğu belirtilmiştir:

Selef mânendi niçün bulmaya bir hâl-ile şöhret
Hele kâdirdurur Nazmîde bir icâda hâlince (5480/5)

Her nazm ehline Nazmî odur kim
Ola fi'l-cümle kâdir ihtirâ'a (5575/5)

1.1.17. Üslûb, Tarz, Tarîk, Vâdî, Şîve, İşve

Bu sözcük, “Tarz, biçim, usul, yol. Anlatım biçimi, selîka, ifade şekli” anlamlarını taşımaktadır. Tezkirelerde sözcüğün iki anlamı da geçerlidir. Üslup, yerine “tarz, tarîk, vâdî, şîve, işve” sözcüklerinin de kullanıldığı görülmektedir. Tezkirelerde “üslûb-ı şiiir, üslûb-ı inşâ, tarz-ı şiiir, üslûb-ı nazm, tarz-ı gazel, tarz-ı hayâl, tarîk-i mesnevî, tarîk-i eş'âr, üslûb-ı makâl, vâdî-i güftâr, vâdî-i sühan” gibi kullanımlar dikkat çeker. Kendine ait üslubu olanlar üstat kabul edilmiştir. Tezkirecilerce üslup kavramı sadece dil ve dilin kullanılışı olarak düşünülmez genel olarak muhteva da üslup kapsamına girmektedir. “Mümtâz, bî-misl, yegâne, mümten, unnazîre, ferîduddehr...” sıfatları üslup için kullanılmaktadır. Bir yandan kültür ve geleneğe bir yandan da şairin kişiliğine bağlı olduğu belirtilmektedir¹⁶ (Tolasa, 2002, s. 263).

Nazmî üsluba nizam verdiğiinden bahsetmiştir. Bunu ise sözle başarmıştır. Onun sözleri âdeta mücevher ve inci niteliğindedir:

Elfâzın eyleyüb güher-efşân u dür-nisâr
Nazmına Nazmî virdi bu üslûbla nizâm (4644/5)

Nazmî, hayallerini olgunluğa erdirmek istediğinden ve bu konuda İran şairlerinden Hocendî'nin üslubundan yararlanmanın kendisi için bir fırsat olabileceğini ifade eder. Bu beyitten üslup konusunda hayallerin önemli olduğu anlaşılmaktadır.

Nola ırgürsem hayâlâtı kemâle nazmla
Nazmiyâ üslûb-ı üstâd-ı Hocendüm variken (5055/ 5)

¹⁶ Sehî' nin Şeyhî üzerine Hüsrev ü Şirin için “*Türkî kisvet ve yeni hil'at biçüp geyürdi. İnsâf bir şîve ile zîb ü ziyet ve bir nakşla tarâvet ve letâfet virmişdür ki andan artuk olmak mutasavver degüldür.*”

Tezkirecilerin üzerinde durduğu üslûbun kendine ait olup olmadığı, ait değilse kiminkine benzediği üzerinde durmaktadırlar. Belli dönemler için kullanılan üsluplar var. “Şuarâ-yı selef tarzı, kudemâ üslûbu...”

Latîf' nin Ahmedî için “*Üslûb-ı şiiiri Şeyhî tarzında karîb ve kudemâ vadisinde Farîsî' den mütercem mev'iza-güne tarzı acîpdür.*” Bk. (Tolasa, 2022, s. 263).

1.1.18. Tab‘

Tab‘ kelimesi, “Yaratılış, tabiat, huy, mizaç” anlamlarına gelmektedir. (Parlatır, 2012, s. 1596). Tezkirelerde şairin tabiatı, yaratılışı düşünülür. Şairin doğuştan getirdiği şiir söyleme kabiliyeti onun tabiatında, yaratılışında olan bir özelliktir. Şiir söylemek için teknik bilgilere ihtiyaç yoktur. Ancak tabiatında, yaratılışında böyle bir özellik varsa şiir üzerine çalışarak meşhur olabilmektedir. Şairlik kabiliyeti yoksa ne kadar eğitim alırsa alsın istenen düzeye ulaşmayacaktır (Tolasa, 2002, s. 230).

Dîvân’da tab‘ kelimesin geçtiği görülmüştür. Nazmî’nin yaratılışı sevgilinin dudağı ve dişlerinin hayaliyle öyle bir denize benzer ki inci ve mercanlar ile dola:

Nazminüñ tab‘ı hayâl-i leb ü dendânuñ-ıla
Beñzer ol bahre pür ola dür ü mercânlar-ıla (5905/ 5)

Nazmî’nin öyle bir şairlik kabiliyeti vardır ki, nazma manalar bulmuştur. Onun tabiatı manaya mahzen olmuştur. Bu beyitten de şiir için mananın ne kadar önemli olduğu vurgulanmıştır.

Tab’uñ olubdur hakkâ ki Nazmî
[B]uldu nazma ma’nâde mahzen (5310/5)

Nazmî’nin tab’ından peyda olan o güzel, sanatlı sözler, güya incidir ve her an denizden çıkar. Bu beyitte de şiirde sözün önemli olduğu vurgulanmıştır ancak bu güzel sözler Nazmî’nin tabiatından doğmaktadır:

Tab’-ı Nazmîden o peydâ olan elfâz-ı bedî’
Gûyiyâ dürdür o her demde çıkar deryâdan (5172/ 5)¹⁷

Şiirde önemli olan söz, hayal ve mana gibi unsurlar Nazmî’nin yaratılışında bol miktarda vardır ve bu nedenle her an güzel şiirler söylemektedir.

1.2. Edirneli Nazmî’nin *Dîvânı*’nda Yer Alan “Arz-ı Hâl-i Be-Pâdişâh” İsimli Mesnevîsi’nde Üslûp Değerlendirmeleri

Mesnevîlerin sebep-i te’lif ve hâtıme bölümlerinde üslupla ilgili değerlendirmeler bulunmaktadır. Mesnevîci kendine model olarak seçtiği mesnevîlerin şairlerinden övgüyle bahseder. Özellikle 16. yüzyıl öncesi Türk mesnevîcilerinin birçoğu bu nazım biçiminin üstatları olan Firdevsî, Genceli Nizâmî, Ferîdüddîn Attar, Mevlânâ, Sa’dî, Selmân, Emîr Husrev-i Dehlevî, Hâcû-yı Kirmânî, Abdurrahman Câmî, ve Hâtîfî gibi şairlerin eserlerinden yararlanmışlar ve bu nedenle mesnevîlerinin “sebeb-i telif” ya da “hatime” bölümlerinde bu şairleri övmüşlerdir (Coşkun, 2007, s. 27). Kaya’nın

¹⁷ Bk. (5985/ 5), (6976/ 5).

(2010) belirttiği üzere şair bu bölümde eserini meydana getirme sürecini öyküleme yanında şiir, ilim, sanat, aşk gibi konulardaki görüşlerini de belirtebilir (s. 6).

Nazmî'nin *Dîvân*'ında yer alan bu eser 111 beyitten oluşan kısa bir mesnevîdir. Devrin padişahı olan Kanuni Sultan Süleyman'a övgüdür. Aynı zamanda bir tarih manzumesi de kabul edilebilir. Çünkü Nazmî, muhteva bakımından tarih mevzularına da değinmiştir. Rodos'un fethinden Celâli isyanlarına kadar yapılan fetihlerden ve birtakım eylemlerden bahsetmiştir. Bu eserin bizim çalışmamız açısından dikkate değer yanı "sebeb-i te'lîf" bölümünde poetikayla alakalı birtakım görüşleri ortaya koymasındır.

İlk beyitte Nazmî şiir ilmini olgunluğa erıştirdiği için isminin "dizme, tertip etme; vezinli, kafiyeli söz" anlamına gelen "nazm"dan Nazmî olduğunu söylemiştir. Dolayısıyla bu beyitten şiirin bir ilim üzere söylendiği ortaya çıkmaktadır:

Hem irgürdüm kemâle fenn-i nazmı
Odur bâ'is ki adum oldı Nazmî (Arz-ı Hâl, 9/83)

Ey padişah! Nizâmî benim nazmımı görseydi şiir için nizamı, bu vermiş derdi. İran'ın büyük mesnevî şairi Nizâmî ile bir kıyaslama söz konusudur. Nazmî aslında şiirini Nizâmî'nin görmesini istiyor. Bu beyitlerde kendisini övmekte ve nazma düzen verdiğini açıklamaktadır. Ayrıca 83. beytin tam tersine hüsn-i ta'lîl sanatıyla adı Nazmî olduğu için çok sayıda beyit ve şiirler ortaya koyduğunu ifade eder:

Göreydi Hüsrevâ nazmum Nizâmî
Dir-idi nazma bu virmiş nizâmı

Didüm şol deñlü çok ebyât u eş'âr
Ki Nazmî oldugum ol eyler iş'âr

Nizâmî aruz üslûbuyla ve güzel bir tarzla yedi binden fazla şiir yazmıştır. Herkesten başka bir dîvân tertip ettiğini dile getirir. Daha doğrusu herkesten başka bir tarzının olduğunu ifade eder. Onun *Dîvân*'ı aruz gibi güzel risale ve destandır:

İdüb şî'ri yidi biñden ziyâde
'Arûz üslûbı üzre hûb edâda

Dahı cem' eyledüm bir özge dîvân
'Arûz- âsâ risâle- hûb destân

Şiirle ilgili birtakım terimleri kullanarak belagat üzere eserini oluşturduğundan bahseder. Şiir ilmine ve hatta nesir ilmine ilgisi olduğunu söyler. Kısacası kalem ehlinde bu bende kuluna güzel yazı yazma ilmi geçmiştir:

Bahûr u kâfiye vü cümle taktî'
İçinde münderic burûca tersî'

Fünûn-1 nazma kim vardur şumûlüm
Dahı var fenn-i inşâya duhulüm

Olub ve'l-hâsıl erbâb-1 kaleminden
Olubdur bendeye inşâ dahı fen (Arz-1 Hâl, 9/83-90)

Nazmî Mesnevî'nin bu bölümünde padişahı övmenin yanında daha çok kendi şairlik kabiliyetini methetmiştir. Eserini nasıl oluşturduğundan, *Dîvân*'ını nasıl tertip ettiğinden bahsetmiştir. İlk önce şiir bir ilim üzerine inşa edilmelidir. Yani şiirin bir fenni vardır. Şiirde güzel bir üslup şarttır ve yazılan eserler şaire özgü olmalıdır. Nazmî de çağdaşı Fuzûlî gibi ilimle şiiri birleştirmiştir. Fuzûlî'nin "*ilimsiz şi'r esası yoh dîvâr kimi olur ve esâssuz dîvâr gâyette bi-i'tibâr olur*" sözü Nazmî'de de ifadesini bulur.

1.3. Nazmî'nin İranlı ve Türk Şairlerle Kendisini Kıyaslaması

Klasik Türk edebiyatında birçok şairin kendini İran şairleriyle kıyaslaması gelenektendir. Çünkü kuruluş aşamasında bu şairler örnek alınmış onlar gibi yazmaya gayret gösterilmiştir. 16. yüzyılda Fuzûlî ve Bâkî gibi büyük şairler yetişip gerçek kimliğini bulduktan sonra dahi İranlı şairlerle kıyaslama geleneği devam etmiştir. Şair ya onlara benzediğini ya da onlardan üstün olduğunu dile getirir. Bununla beraber üstat kabul ettiği şairleri de anar ve onların sanatını över. *Nazmî Dîvânı*'nda Türk şairlerinden Şeyhî, Zâtî ve Necâtî'nin isimleri geçmektedir.

Nazmî İran Şairlerinden Hafız'ı üstat kabul ettiğini ifade etmiştir. Kendisini överek sözünün inci yüklü ve latif olduğunu dile getirir. Ancak böyle bir özelliğin kendisine büyük İran şairlerinden Hafız-ı Şîrâzî'den geçtiğini ve meşhur üstadın takipçisi olduğunu belirtir:

Nazmiyâ bu resme elfâz-1 dürer bâr u latîf
Saña olmuşdur müselleme Hâfız-1 Şîrâzdan (4969/5)¹⁸

Gazelde 15. yüzyıl şairlerinden olan Şeyhî'nin müridi olduğunu ve bu nedenle İran şairlerinden Selman'ın tarzını, üslubunu kastettiğini ifade eder. O, şiir ilminin büyük şairlerinden Şeyhî'nin nazmının olgunluğuna erişmiştir ve söz âleminde tekten olmayı arzu eder:

¹⁸ Bk. (6923/5).

Tarz-ı gazelde Nazmî mürîd oldı Şeyhîye
Anuñ-çün ol da şîve-i Selmâna kasd ider (2400/5)

Fenn-i nazmuñ ki kemâl-ile bugün Şeyhîdurur
Nola bu Nazmî ferîd olsa sühen dirlikde (5911/ 5)

Üslubunun Necâtî ile Zâtî tarzında olduğunu, birinin onun şeyhi diğerrinin de hocası olduğunu ifade etmiştir. Zâtî' nin tarzını elden bırakmaması gerektiğini ve bu şekilde şiiirlerinin olgunluğa erişeceğini söyler. Ayrıca nazmına rindâne ve nazik demeleri için Necâtî' nin tarzını da elinden bırakmamayı diler:

Nazmî kim tarz-ı Necâtî birle Zâtî tarzıdır
Biri anuñ şeyhi Nazmînün biri üstâdır (1895/5)

Nazmî koma sen tarz-ı Necâtiyi elünden
Kim nazmuña il nâzük ü rindâne disünler (1620/ 5)

2. Edirneli Nazmî' nin Poetikası

Tezkirelerde ve belagat kitaplarında yer alan sanat ölçütleriyle ilgili geleneksel terimlerin *Nazmî Divânı*'na uygulanması neticesinde onun poetikasıyla ilgili birtakım verilere ulaşmak mümkün olmuştur.

2.1. Şiiirle İlgili Olanlar

1. Söz bir cevherdir ve olur olmaz yere sarf edilmemelidir. Sözü yerli yerinde kullanmak önemlidir. Nazmî gereksiz sözcük kullanımını sevmez, bunun anlatımı bozacağını ve cevheri toprağa saçmak gibi olduğunu belirtir.
2. İnci değerinde söze sahip olmamak eski şairlerin yanında bir itibarsızlıktır. Her şairin inci değerinde sözleri olmalıdır.
3. Söz latif, akıcı ve anlam dolu olmalı; mana renkli olmalıdır. Ancak bu özellikleri taşıyan şiiir inciye dönüşür.
4. Söz, selamet üzere söylenmelidir. Bu ifadeden kast edilen sözün doğru ve eksiksiz olmasıdır.
5. Şiiir bir çocuktur, bu çocuğu bıkır-i manalarla beslemek gerekir. Şairin kimsede olmayan manaları oluşturabilmesi sanatı açısından önemlidir.
6. Hayaller latif ve ince olmalıdır.
7. Şiiirde taze ibareler, renkli ve hoş bir eda bulunmalıdır. Kimsenin kullanmadığı yeni tamlamalar kullanabilmek önemlidir. Şairin dönemindeki şairlerden farklılıklar oluşturup kendi tarzını ortaya koyabilmesi önemlidir.

8. Şiir aruz üslubu üzere hoş bir tarzda olmalıdır. Aruz vezni şiire hatasız uygulanmalıdır.
9. Nazım, fasîh ve belîğ olmalıdır.
10. Nazmî'nin tarzına göre şiir aşk hâletiyle âşikâne söylenmelidir. Aşk haletiyle söylenen şiirde bir yakıcılık vardır.
11. Gazel gerçek manada olmalıdır, mecazî anlam Nazmî'ye hoş gelmemektedir.
12. Şiir, pâkîze olmalıdır. Yani şair, şiiri katıksız söylemelidir. Yabancı kelimelerden arınmış olmalıdır.
13. Şiirde sevgilinin vasıflarından bahsedilmelidir. Şiir bu vasıflarla değer kazanmaktadır.
14. Her gazel benzersiz olmalıdır.
15. Şiir bir ilimdir ve bu ilmin iyi bilinmesi gerekir.

2.2. Şairle İlgili Olanlar

- 1.Şair bîkr-i manalar üretmelidir. “Duhter-i rez” i bulanlar ne güzel bulmuştur. Bîkr-i mana üretemeyen şairler mert değildir. Nazmî mana ülkesinin padişahıdır.
2. Fesâhat ve belâgatten haberdar olmayan şairin sözü galattır. Şair fesâhat ve belâgat kurallarını iyi bilmelidir. Düzgün, kusursuz, güzel ve açık bir şekilde konuşup iyi söz söyleme kabiliyetine sahip olmalıdır. Düzgün ve sanatlı yazma becerisi olmalıdır.
3. Şair olmanın ilk koşulu hoş bir defter ve dîvân sahibi olmaktır. Defterden kasıt yine şairin şiirlerini topladığı dîvân olarak düşünülmektedir.
4. Şair doğuştan şiir söyleme kabiliyetine sahip olmalıdır. Nazmî nazım ülkesine sahip bir şairdir.
5. Şair, şiire atasözü düşürerek şiiri dil-keş etmelidir. İyi bir şair olabilmenin en önemli özelliklerinden biri hoş söz söylemektir.

Şair hakkındaki değerlendirmelerden de yine üslupla ilgili kurallar görülmektedir. Söylenmemiş söz, sözün fesahat ve belagat üzere olması, şiirde atasözü kullanma bunlardandır.

3. Şairin Poetikasıyla Eserini Karşılaştırma

Edirneli Nazmi, poetikasında belirttiği üzere gerçekten kendine özgü bir dîvân hazırlamıştır ve bu eseri dîvânlar içinde en hacimli olanıdır. Divan şiiri geleneği

içerisinde bu kadar hacimli dîvân hazırlayan başka bir şair bilinmemektedir. Nazmî ilk başta bu yönüyle farklılık oluşturur.

Ayrıca *Dîvân*'ı, tertip bakımından da farklılıklar gösterir. Üst'ün (2012) belirttiği üzere vezin dâhilinde revîye göre bir tertip sistemi oluşturmuştur. Kullanacağı vezni, kafiyenin kaç harften ve hangi harflerle oluşturulacağını, revîyi ayrıntılı olarak başlık şeklinde şiirinin başında belirtip şiiri başlıkta yazdığı kalıba göre yazmıştır. “*Der-Bahr-ı Hezec Müsemmen Cüz’i Mekkûf u Cüz’i Mahzûf Taktî’-eş Mefâ’ilü Fe’ülün Mefâ’ilü Fe’ülün Der-Kâfiye-i Mücerred Elif Revî San’at-eş Musammat*” gibi. Başlığını belirlediği şiirden sonra yine aynı kalıpta bu şiire nazireler yazmıştır (s. 10). Ayrıca klâsik tertibe göre musammatlar bölümünde bulunması gereken murabba, muhammes, müseddes ve müstezad gibi nazım şekillerine gazeller kısmında yer vermiştir (Doğan Averbek, 2017, s. ix).

Şairin kendisine nazire yazması yine pek görülen bir özellik değildir. Bu özellikler Nazmî'nin ortaya koyduğu tarzla alakalıdır. Poetikasından anlaşıldığı üzere şair kendine özgü bir tarz oluşturmayı esas almıştır.

Nazmî'nin tarzında görülen farklı bir taraf ise farklı aruz kalıplarını kullanıp bu konuda yeni denemeler yapmasıdır. Üst'ün (2012) belirttiği üzere Muktazam, Karîb, Garîb, Medîd, Müşâkil bahirleri Türk edebiyatında kullanılmamasına rağmen Edirneli Nazmî tarafından bu bahirlerde örnekleri verilmiştir. Ayrıca Vahid Tebrîzî'nin Risâle-i Arûz adlı eserinde kullanılan bahirlere ve bu bahirlerdeki vezinlere farklı kalıplar uydurarak “Muhterâ” adını verdiği ve kendi buluşuna işaret ettiği vezinler denemiştir (s. 10).

Nazmî'de görülen başka bir tarz ise Yunus Emre ve diğer mutasavvîf şairlerde çok görülen mısra içi kafiye. Dolayısıyla musammat tarzdaki bu beyitleri dördüklere dönüştürmek mümkündür. Ortadan iki eşit parçaya bölünebilen “mefâ’ilün mefâ’ilün mefâ’ilün mefâ’ilün” aruz kalıbıyla yazılmıştır. Dörtlük halinde yazıldığında ise koşma kafiye düzenine (aaab, cccb...) dönüşmektedir¹⁹:

Alub yâ deste her nevbet beni oklarsın âh elbet
Baña â zâlim iy âfet degül mi katı güc ol yâ (12/ 2)

Alub yâ deste her nevbet
Beni oklarsın âh elbet
Baña â zâlim iy âfet
Degül mi katı güc ol yâ (12/ 2)

¹⁹ Bk. (Ekici, 2022, s. 84).

Arapça, Farsça sözcüklerin bulunmadığı şiir yazma esasına dayanan Türkî-i Basit akımı da yine Nazmî'nin farklılık yaratma düşüncesiyle alakalıdır. Onun tarzı herkesten farklı olanları yakalamaktır. Köksal'ın (2004) belirttiği üzere sadece *Nazmî Dîvânı*'nda bu kavram geçmiştir ve başka bir yerde de geçmemektedir (s. 64).

Nazmî'nin farklı yönlerinden bir tanesi de “Maklûb-ı Müstevi” olarak isimlendirdiği, sağdan ve soldan okunması durumunda aynı cümlelerin ortaya çıktığı gazeli önemlidir. Bu tarz onun sanattaki maharetini açığa çıkaran en büyük delildir” (Üst, 2012, s. 20).

Ay dirsem güzel yüzüne nola
Yâ güneş dense dahı güzel aña
Meh cebînüñ hilâldür kaşuñ
Hem ruhuñ mihrdür ne şübhe aña (517/1-2)

Nazmî'nin Klasik dîvan tertibi dışında bir dîvan tertip etmesi, aruzdaki denemeleri, kendine nazire yazması, Arapça ve Farsça kelimelerin bulunmadığı şiirler ve diğer bahsi geçen farklılıklarla poetikasında belirttiği üzere özge bir dîvân oluşturmayı başardığını göstermektedir. Bununla beraber poetikaya uymayan bir özellik ise; Nazmî, “Söz cevherdir, olur olmaz yere saçılmamalıdır.” demesine rağmen ifade tekrarlarına çok düşmüştür. Örneğin bir “latif ve letâfet” kavramıyla ilgili, sözün letâfet olması konusunda birbirinin benzeri çok sayıda beyit söylemiştir. “Mana” kavramıyla da yine birbirinin yerini tutacak beyit sayısı oldukça fazladır. Sözün inciye benzemesi konusunda onlarca beyit vardır. Bütün bu benzerliklerde çok sayıda şiir söylemesi ve nazirelerin etkisi büyüktür.

Nazmî'ni poetikasına göre şair beyte atasözü düşüp şiiri dil-keş etmelidir. Nazmî de şiirlerinde atasözünü ve deyim kullanmaktadır. Aşağıdaki örnekte “Delilik eyleme aklını başına al!” mısraında “Aklını başına almak” deyimdir. Ayrıca akıl yerine “us” kullanımı dikkat çekicidir. Bu sözcük Eski Türkçeye ait bir sözcüktür. Arkaik kelime kullanma Nazmî'nin tercihleri arasında yer almaktadır (Köksal, 2012, s. 68).

Delülük eyleme gel ussuñı var başuña der
Hep sözüm imdi benüm hep sañadur Nazmi saña (Köksal, 2004, s. 68)

“Sözünü pişirip söylemek” yine iktibas ettiği deyimlerdendir. Nazmî'nin bu özelliğiyle Necâtî'yi kendisine örnek aldığını söyleyebiliriz. Atasözünü ve deyimle ilgili örnekleri artırmak mümkündür.

Bişirüb söyle sözün kim ola hûb u nâzük
Lezzet anunla bulur et'ime ki ola matbûh (1219/ 4)

Nazmî'nin poetikasında yer alan görüşlerden bir tanesi de sözün âşıkâne üslupta söylenmesidir²⁰. Bu şekilde söylenen şiirde yakıcılık özelliğinin artacağıdır. Âşıkâne gazeli Dilçin (2016) "aşk mutluluğunu ya da sevgiliden yakınmayı, sevgiliye karşı yakarıları içli ve duygulu bir şekilde anlatan gazeller" olarak ifade etmiştir (s. 109). 14. şiirde bu üslup tarzı görülmektedir. Ayrıca bütün mısraları aynı kafiyede olduğu için "musarra" ya da "müselsel" gazele örnek teşkil eder (Dilçin, 2016, s. 106). Âşıkâne gazel olmasının yanında aynı beyit içindeki ses akışları; aliterasyon ve asononlar gibi üslup özellikleri şiire ayrı bir ahenk kazandırmıştır. Bununla beraber cinas kullanımı yine ahengi sağlayan unsurlardandır. Yani Nazmî ses akışları ve cinaslı kafiyelerle şiirin akıcılığını sağlamıştır:

Senün gibi güzel mânend-i hurşid-i cihân-ârâ
Bugün arasalar bulunmaz iy mâhum cihân ara

...

Bugün iy yüzi gün târ olsa tañ mı gözüme dünyâ
Gözüm nûrı gelem didün baña sen gelmedün dün yâ

Saňa eyvâ ki alma sunub agyârûñ diye alma
Sen anuñ yüzine bakma ol elmayı ele elma

Bu Nazmîye kim ara cevri idersin 'izz ü nâz-ârâ
Bir anuñ gibi 'âşık bulmazsın dehri biñ ara

O beg güzel ki der her bendesine nâz-ıla lâlâ
Efendi saña bende ben de disem baña der lâ lâ (14/1-5)
(Üst, 2012, s. 113, 114)

Gazelde geçtiği üzere yabancıların sevgiliye elma sunması ve sevgilinin bu elmayı almaması konusunda âşığın uyarması bilindiği kadarıyla divan şiiri geleneğinde pek rastlanmayan bir hayaldir. Ancak Yunan mitolojisindeki "ilân-ı aşk"la ilgili olduğu düşünülebilir. Ancak araştırılması gereken ayrı bir konudur. Diğer taraftan şiirde Nazmî'nin hayal dünyasının zenginliği şiirde görülmektedir.

Şairin poetikasına göre şiir anlam yüklü olmalıdır. Aşağıdaki beyitte Nazmî'nin gelenek dâhilinde âşığın her dem âh ü figân edip ağladığından ve mübalağa sanatıyla gözyaşlarının derya olduğu belirtilmiştir:

Çeker 'âşık hemîşe gam figân-ı vâh ider her dem
Gözünün yaşı olur hem dili mânendi bir deryâ (17/ 5)

²⁰ Rıza: "Geleden bezmi fâniye neler gördüm neler çekdim." Dânişi (Kılıç, 2011, s. 414).

Şiirde haramilerin atlarının nal sesleri âdetâ işitilmektedir. Ok kelimesinin birinci mısradâ bir kere ikinci mısradâ ise arka arkaya iki kez geçmesi hem ahengi sağlamakta hem de okun arka arkaya atıldığı hissini uyandırmaktadır. Diğer taraftan ikinci mısradaki “-r ve -l” akıcı sessizlerin beyitte akıcılığı sağladığını söyleyebiliriz. Ayrıca birinci ve ikinci mısraların başındaki aynı sözcükler ön yinelemeyi (anophara) oluşturmaktadır. Bu da ahengi ve akıcılığı sağlayan örneklerdendir.

Oklu yaylu şol harâmiler gibi ma'nâdâ gam
Oklar oklar birle her bir kalbi râmiler gibi (6550/4)

Müfredâtlar içinde yer alan 109. beyitte de aynı şekilde biçimbirimsel yinelemelerden ön yineleme (anaphora) vardır. Bu yapıda ritim ve anlam ağırlığına önem verilmektedir (Özünlü, 2001, s. 118). Aslında bu özelliğe Nazmî'nin *Dîvân*'ında birçok şiirde rastlanmak mümkündür. Diğer taraftan “-s” sesinin tekrarıyla aliterasyon yapılmış bu da şiirde ses akışını sağlamıştır.

Sîm ü zer bezli hasîs olana olur misl-i küfr
Sîm ü zer olur sehî yanında misl-i sürb ü sufr (müfredât/109)

Örneklerden hareketle ifade tekrarı dışında Nazmî'nin poetikasıyla eserinin uyduğu görülmektedir. İfade tekrarına düşmesini Nazmî'nin çok sayıda şiir yazmasına bağlamak mümkündür. Bunun dışında şiirin manalı ve üslubun akıcı olması, atasözü ve deyim kullanma, farklı ibareler ve hayallere yer verme, ahenk unsurları ve farklı bir dîvân oluşturma gibi konular şairin poetikasıyla örtüşmektedir.

Sonuç

Edebiyat biliminin üzerinde durduğu en önemli meselelerden birisi de eserin hangi yollarla sanatsal bir kimlik kazandığı veya onu edebî yapan unsurların neler olduğu konusudur. Şairlerce üzerinde durulan temalar evrensel olmakla birlikte bir şairi diğerlerinden ayırıp ön plana çıkaran en önemli unsurlardan biri onun dili nasıl kullandığı noktasında kilit oluşturur. Üslup bilim; dil bilim çevresinde gruplaşan ilimlerle edebî tenkit arasında kalan bir sahadır. Ancak her ne şekilde olursa olsun sanatçının eserinden bir sonuca ulaşılacağı düşüncesi hem Batı'da hem de Doğu'da ortak görüşlerdendir.

Dîvânlar hem müellifinin üslubunu tespit etme açısından hem de poetik söylemler bakımından değerli kaynaklardır. Özellikle de mahlas beyitlerinde şairlerin üslup değerlendirmelerine rastlamak mümkündür. Yazılı olarak poetikalarını sunmalar da onların eserleri sanata dair ilkelerini ve ideallerini açıklar. Bu konu, metni esas alan ve dil bilim çevresinde gelişme gösteren yeni yorum teknikleriyle de örtüşmektedir.

Şairlerin dîvânlarındaki poetik söylemleriyle bu söylemleri eserinde ne derece uygulayıp uygulamadığı konusu onun şairlik kudretini göstermesi açısından da önem taşır. Bu durum şairin şairliğini pek çok açıdan tespit etme konusunda alternatif bir yöntem olarak belirlemektedir.

-Tezkireler ışığında bir şairin üslup değerlendirmeleriyle eserindeki kendi üslubunu karşılaştırmak mümkün olabilmektedir. Tezkireler her ne kadar yazarı ortaya koyduğu eserden daha önde tutup sanatın kaynağındaki insan unsuruna yönelse de sanata yönelik değerlendirme unsurları bu alanda bir terminoloji oluşturur ve bu terminolojiyi kullanan başka bir şairin poetikasının tespitinde ilk adımı oluşturur.

Nazmî'nin tespit edilen poetikasıyla şiirlerindeki sanatının ve üslubunun örtüşüp örtüşmediği konusunda birtakım karşılaştırmalar yapılmış olup bazı istisnalar haricinde uyumsuzluk görülmemiştir. Şairin poetikasında belirlediği gibi şiirlerinin akıcı, mana bakımından zengin, hayallerinin renkli olduğu tespit edilmiştir.

Türki-i Basit akımının temsilcisi olarak hep bu yönünün ve bu tarzdaki şiirlerinin gündeme geldiği ve birçok yönden eleştirilen Edirneli Nazmî'nin *Dîvân*'ına üslup değerlendirmeleri açısından bakılmıştır. Tenkit edilen bir şairin tenkit terminolojisi hazırlanmış ve üslup çalışmalarında geleneksel terimlerden yararlanılabileceği tespit edilmiştir.

Kaynaklar

- Açıköz, N. (2000). Klâsik Türk şiiri tenkid terminolojisi ve “âb-dâr” örneği. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 2, 149-160.
- Aktaş, Ş. (1993). *Edebiyatta üslûp ve problemleri*. Akçağ Yayınları.
- Arı, A. (2005). Şeyh Gâlib'in poetikası. *Osmanlı Araştırmaları*. 16(16), 51-72.
- Avşar, Z. (2007). Şairlerin görüp unuttukları bir rüya: belâgat. *Turkish Studies*, 2(4), 161-184.
- Barthes, R. (2015). *Yazı ve yorum*. Tahsin Yücel (çev.). Metis Yayınları.
- Coşkun, M. (2007). *Klasik Türk şiirinde edebî tenkit -şairin şaire bakışı*-Akçağ Yayınları.
- Çoban, A. (2004). *Edebiyatta üslûp üzerine*. Akçağ Yayınları.
- Dilçin, C. (2003). Cumhuriyetin 80. yılında divan şiiri üzerine düşünceler. *Türkoloji Dergisi*, 16(2), 3-21.
- . (2016). *Örneklerle Türk şiir bilgisi*. Tür Dil Kurumu Yayınları.
- Doğan Averbek, G. (2017). *Edirneli Nazmî divânı*. Cilt I.
- https://www.academia.edu/38291828/Edirneli_Nazmi_Divan%C4%B1_Birinci_C_ilt. [24.20.2022]
- Ekici, A. (2022). *Nihânî divânı*. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Eren Kaya, F. (2010). *Mesnevîlerin dîbace, sebep-i te'lîf, hâtîme bölümlerinde edebiyat eleştirisi* (Tez No:265388) [Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Erkal, A. (2009) *Divan şiiri poetikası (17. Yüzyıl)*. Birleşik Yayınları.
- İsen, M. (Ed.) (2011). Şair tezkireleri (3.Baskı). Grafiker Yayınları.
- Horata, O. (2015). Tarihi gelişim-XIX. yüzyıl. İsen, M. (Ed.) *Eski Türk edebiyatı el kitabı* (5. Baskı, s. 187-211). Grafiker Yayınları.
- Kılıç, A (2011). Rızâ tezkiresi'nden hareketle tezkirelerde geçen terimlere dâir notlar.
- Kılıç, Filiz (Ed). Mustafa İsen adına *uluslararası klasik Türk edebiyatında biyografi sempozyumu* (s. 399-431). Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Kılıç, F. (1998). *Şair ve eser üzerine değerlendirmeler*. Akçağ Yayınları.

Köksal, M. F. (2002). *Edirneli Nazmî' nin yayımlanmamış şiirleri*. TÜBAR-XV-
Bahar, 63-82.

———. (2012). *Edirneli Nazmî-mecmâ'u'n-nezâir*, (İnceleme-Tenkitli etin), KTB,
Kültür Eserleri. Erişim adresi: www.kulturturizm.gov.tr [17.01.2017].

Önal, M. (2008). Edebî dil ve üslup. A.Ü. *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 36,
23-47.

Öztekin, Ö (2016). *XIX. yüzyılda İstanbul; kent mimarisini şiir üzerinden okumak*.
Ürün Yayınları.

Özünlü, Ü. (2001). *Edebiyatta dil kullanımları*. Multilingual Yayınları.

Parlatır, İsmail (2012). *Osmanlı Türkçesi sözlüğü*. Yargı Yayınları.

Saraç, Y (2001). *Klâsik edebiyat bilgisi belâgat*. Bilimevi Yayınları.

Şemseddin Sâmî (1317). *Kâmûs-ı Türkî*. İkdâm Matbaası.

Todorov, T. (2014). *Poetikaya Giriş*. Kaya Şahin (çev). Metis Yayınları.

Tolasa, H. (2002). *Sehî, Lâtîfi ile Âşık Çelebi Tezkirelerine Göre 16. Yüzyılda Edebiyat
Araştırma ve Eleştirisi*. Akçağ Yayınları.

Üst, S (2012). *Edirneli Nazmî Dîvânı (İnceleme-Metin)*. Kültür ve Turizm Bakanlığı.
Erişim adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-206284/edirneli-nazmi-divani.html>
[17.01.2017].

Etik Kurul İzni Bu çalışma için etik kurul izni gerekmemektedir. Yaşayan hiçbir
canlı (insan ve hayvan) üzerinde araştırma yapılmamıştır.
Makale edebiyat sahasına aittir.

Çatışma Beyanı Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi
bir kişi ya da finansal ilişkisi bulunmadığını, dolayısıyla herhangi
bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Destek ve Teşekkür Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek
alınmamıştır.